

بایسته‌های نظریه‌های بومی مدیریت مبتنی بر اندیشه‌های اسلام ناب محمدی (ص)

به باور قریب به اتفاق صاحب‌نظران، نظریه‌های سازمان و مدیریت، که برخاسته از متن فرهنگی خاص است، تنها در همان چارچوب فرهنگی توان آزمون‌پذیری دارد و از کارآمدی لازم برخوردار است. نظریه‌های مدیریتی دنیای غرب، محصول چند قرن کار فکری است که رفتار انسان را مبتنی بر مبانی اومانیسیم (اصالت انسان) تعریف می‌کند و هدفی جز لذت بیشتر برای خود نمی‌شناسد. چگونگی تفسیر هستی‌شناسانه از انسان و اینکه او را موجودی تک‌ساحتی و یا دو بعدی بدانیم در شکل‌گیری مفروضات اساسی و تبیین گزاره‌های علمی نقشی تعیین‌کننده دارد.

در همین زمینه، حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای می‌فرماید: «اسلام انسان را موجودی دو ساحتی می‌داند: دارای دنیا و آخرت؛ این پایه همه مطالبی است که در باب پیشرفت باید در نظر گرفته شود؛ شاخص عمده این است؛ فارق عمده این است. اگر یک تمدنی، یک فرهنگ و آیینی، انسان را تک‌ساحتی دانست و خوشبختی او را فقط در زندگی مادی دنیایی به حساب آورد، طبعاً پیشرفت در منطبق او با پیشرفت در منطبق اسلام - که انسان را دوساحتی می‌داند - بکلی متفاوت خواهد بود. کشور ما و جامعه اسلامی، آن وقتی پیشرفته است که نه فقط دنیای مردم را آباد کند، بلکه آخرت مردم را هم آباد کند. پیغمبران این را می‌خواهند: دنیا و آخرت» (دیدار با استادان و دانشجویان دانشگاه‌های کردستان، ۸۸/۲/۲۸).

رهبر فرزانه انقلاب اسلامی دلیل به نتیجه نرسیدن الگوی توسعه غربی در نظام اسلامی را ماهیت متفاوت مبانی دیدگاه اسلام و غرب نسبت به پیشرفت و جایگاه انسان در این پیشرفت می‌داند و می‌فرماید: «در دیدگاه غرب، پیشرفت مادی و محور آن سود مادی است. بنابراین در چنین دیدگاهی اخلاق و معنویت می‌تواند قربانی پیشرفت شود» (دیدار با استادان و دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد، ۸۶/۲/۲۵). «در جهان‌بینی اسلام، ثروت، قدرت و علم وسیله رشد انسان و زمینه‌ساز برقراری عدالت، حکومت حق، روابط انسانی در جامعه و دنیای آباد هستند» (دیدار با استادان و دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد، ۸۶/۲/۲۵).

بر همین اساس کاملاً واضح است که نظریه‌های مدیریتی، که بر مبانی مادی‌گرایی و تجربه‌گرایی پوزیتیویستی استوار است، نمی‌تواند در جامعه‌ای که بر پایه اعتقادات و باورهای اسلامی بنا شده است، موجبات توسعه و تکامل افراد را فراهم سازد. عقب‌ماندگی علمی ملل اسلامی در عصر کنونی و تعبد در مقابل نظریه‌های غربی، ناشی از برنامه استعماری حساب شده است که توسط کشورهای غربی طراحی و اجرا شده است. از همین‌رو رهبر عزیزمان هشدار می‌دهند که باید مراقب نظریه‌های وارداتی غربی باشیم. «من می‌خواهم محیط دانشگاه و جوان دانشجوی خودمان را توجه بدهم که مواظب تئوریهای وارداتی غربی که هیچ هدفی جز حفظ آن روابط تحکم‌آمیز غرب با کشورهایی از قبیل کشور ما را ندارند، باشند» (دیدار با استادان و دانشجویان دانشگاه‌های استان همدان، ۸۸/۴/۱۷).

بنابراین یکی از مهمترین ارکان استقلال و پیشرفت کشور، تولید علم و نظریه‌پردازی متناسب با نیازها و فرهنگ اسلامی و ایرانی است که در این رهگذر، توجه به قرآن کریم، سیره نظری و عملی ائمه بزرگوار اسلام (ع) و تجربیات موفق رهبران مسلمان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. از توصیه‌های اکید مقام معظم رهبری، اجرای پژوهش‌های قرآنی در زمینه علوم انسانی و پایه‌گذاری این علوم بر مبانی قرآنی است.

ایشان در این خصوص می‌فرمایند: «این علوم انسانی را ما به صورت ترجمه‌ای، بدون اینکه هیچ‌گونه فکر تحقیقی اسلامی را اجازه بدهیم در آن راه پیدا کند، می‌آوریم تو دانشگاه‌های خودمان و در بخشهای مختلف اینها را تعلیم می‌دهیم؛ در حالی که ریشه و پایه و اساس علوم انسانی را در قرآن باید پیدا کرد. یکی از بخشهای مهم پژوهش قرآنی این است. باید در زمینه‌های گوناگون به نکات و دقائق قرآن توجه کرد و مبانی علوم انسانی را در قرآن کریم جستجو کرد و پیدا کرد. این یک کار بسیار اساسی و مهمی است. اگر این شد، آن وقت متفکرین و پژوهندگان و صاحب‌نظران در علوم مختلف انسانی می‌توانند بر این پایه و اساس، بناهای رفیعی را بنا کنند؛ البته آن وقت می‌توانند از پیشرفتهای دیگران، غربی‌ها و کسانی که در علوم انسانی پیشرفت داشتند، استفاده هم

بکنند، لکن مبنا باید مبنای قرآنی باشد» (دیدار با جمعی از بانوان قرآن پژوه کشور، ۸۸/۷/۲۸).

البته تأکید بر تولید علم بومی مبتنی بر آموزه‌های قرآنی و اسلامی به معنای نادیده انگاشتن دستاوردهای علمی و نظریه‌های مدیریتی غربی نیست؛ بلکه باید با مطالعه و اجتهاد صحیح و پویا در آیات و روایات، شاخصهای مدیریتی استخراج شود؛ نه اینکه ابتدا گزاره‌های غربی را پذیرفت و سپس در جستجوی مؤیداتی در آیات و روایات برای آنها بود.

رهبر فرزانه انقلاب نیز بارها یادآور شده‌اند که انتقاد ایشان به شیوه گرفتن علوم از غربی‌ها به معنای نفی کامل این علوم نیست. معظم‌له در این زمینه می‌فرماید: «بنشینید فکر کنید؛ نظریه‌پردازی کنید؛ از موجودی این دانش‌ها در دنیا استفاده کنیم؛ بر آن چیزی بیفزاییم و نقاط غلط آن را بر ملا کنیم، این از جمله کارهایی است که جزو الزامات حتمی پیشرفت است (دیدار با استادان و دانشجویان دانشگاه‌های کردستان، ۸۸/۲/۲۷). ایشان در جای دیگر می‌فرمایند: «باید متون علمی را خواند و دانش را از هر کسی فرا گرفت؛ اما علم باید در روند تعالی خود با روحهای قوی و استوار و کارآمدی که جرأت پیشبرد علم را داشته باشند، همراه شود تا بتواند پیش برود. انقلابهای علمی در دنیا این گونه به وجود آمده است» (دیدار با استادان و دانشجویان دانشگاه‌های کردستان، ۸۸/۲/۲۷).

مقام معظم رهبری در زمینه ضرورت تولید علم بومی در رشته‌های مختلف علوم انسانی می‌فرمایند:

«تحقیق کنید، به فکر نظریه‌سازی باشید. الگو گرفتن بی‌قید و شرط از نظریه‌پردازی‌های غربی و شیوه ترجمه‌گرایی را غلط و خطرناک بدانید. ما در زمینه علوم انسانی به نظریه‌سازی احتیاج داریم» (دیدار با دانشجویان و استادان دانشگاه‌های شیراز، ۸۷/۲/۱۴). معظم‌له در جای دیگر می‌فرماید: «علوم انسانی، علوم اجتماعی، علوم سیاسی، علوم اقتصادی و مسائل گوناگونی که برای اداره یک جامعه و یک کشور به صورت علمی لازم است به نوآوری و نواندیشی علمی - یعنی اجتهاد - احتیاج دارد» (دیدار با دانشجویان و استادان دانشگاه صنعتی امیرکبیر، ۷۹/۱۲/۹).

براساس پیش‌اسلامی، اصول و نظریه‌های مدیریت غربی تا جایی نافذ است که با احکام الهی تضاد نداشته باشد. همان گونه که رسول گرامی اسلام (ص) می‌فرماید: «اطاعت برای اجرای فرمان مخلوق نیست در صورتی که معصیت خالق را موجب شود» (شیخ حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۱، ص ۴۲۲).

ایشان هم چنین تأکید می‌ورزند که رابطه ما با غرب در حوزه علوم نیز باید رابطه دو سویه باشد؛ یعنی همان گونه که برخی از نظریه‌های آنان را مورد استفاده قرار می‌دهیم، بتوانیم نظریه‌هایی مطرح کنیم که پاسخگوی نیاز جوامع انسانی باشد و سعادت معنوی بشر را تأمین کند که عمدتاً در نظریه‌های غربی مورد غفلت قرار گرفته است. رهبر حکیم انقلاب اسلامی در زمینه تبادل علمی و تاثیر گذاری دانشمندان ایرانی در روند دانش روز جهانی می‌فرماید: «رابطه بین کشورها در زمینه علم باید رابطه صادرات و واردات باشد؛ یعنی در آن تعادل و توازن وجود داشته باشد. همچنانی که در باب مسائل اقتصادی و بازرگانی، اگر کشوری وارداتش بیشتر از صادراتش شد، ترازش منفی می‌شود و احساس غبن می‌کند در زمینه علم هم باید همین جور باشد. علم را وارد کنید، عیبی ندارد؛ اما حداقل به همان اندازه که وارد می‌کنید - یا بیشتر - صادر کنید. باید جریان دو طرفه باشد والا اگر شما دائماً ریزه خوار خوان علم دیگران باشید، این پیشرفت نیست» (دیدار با استادان و دانشجویان دانشگاه‌های کردستان، ۸۸/۲/۲۷).

با اندک تأملی می‌توان دریافت که یکی از موضوعات مورد علاقه و جذاب در متون جدید مدیریت در غرب، توجه به مباحث اخلاقی در مدیریت است که اتفاقاً یکی از زمینه‌هایی است که منابع اسلامی اعم از آیات و روایات می‌تواند برای اندیشمندان کشورمان در دنیا مرجعیت علمی ایجاد کند، مشروط بر اینکه ابزارهای علمی و الزامات لازم در محافل دانشگاهی فراهم شود.

مقام معظم رهبری در خصوص الزامات نوآوری علمی و نظریه‌پردازی می‌فرمایند: «البته برای نوآوری علمی - که در فرهنگ معارف اسلامی از آن به اجتهاد تعبیر می‌شود - دو چیز لازم است: یکی قدرت علمی و دیگری جرأت علمی. البته قدرت علمی چیز مهمی است، هوش وافر، ذخیره علمی لازم و مجاهدت فراوان برای فراگیری از عواملی است که برای به دست آمدن قدرت علمی لازم است، اما این کافی نیست. ای بسا کسانی که از قدرت علمی هم برخوردارند، اما ذخیره انباشته علمی آنها هیچ‌جا کاربرد ندارد؛ کاروان علم را جلو نمی‌برد و یک ملت را از لحاظ علمی به اعتلا نمی‌رساند. بنابراین جرأت علمی لازم است (در جمع دانشجویان و استادان دانشگاه صنعتی امیرکبیر، ۷۹/۱۲/۹).

با عنایت به جایگاه ویژه علم مدیریت در تدبیر جامعه و هم چنین ضرورت بومی‌سازی نظریات مدیریت مبتنی بر آموزه‌های الهی

بر تمامی اندیشمندان بایسته است تا داشته های غنی تمدن اسلامی را، که آکنده از مفاهیم عالی برای دستیابی بشر به تکامل مادی و معنوی است، محققانه مورد واکاوی قرار دهند و الگوهای مدیریتی سازگار با وضعیت اجتماعی و فرهنگی جوامع اسلامی را ارائه کنند که این امر در موقعیت کنونی برای کشور عزیزمان و سایر ملل اسلامی که بیداری اسلامی در آنها اوج گرفته از اهمیت ویژه ای برخوردار است. حافظ شیرازی، شاعر سخنور پارسی گوی، این واقعیت را این گونه بازگو می کند:

سالها دل طلب جام جم از ما می کرد
آنچه خود داشت زیگانه تمنای می کرد
گوهری کز صدف کون و مکان بیرون بود
طلب از گمشدگان لب دریا می کرد

لذا از تمام استادان دانشگاهی و حوزوی و بویژه پژوهشگران عرصه مدیریت اسلامی انتظار می رود تا با سرلوحه قرار دادن رهنمودهای تعالی بخش ولی امر مسلمین جهان، با انجام فعالیتهای پژوهشی و تحلیلی در حوزه مطالعات مدیریت اسلامی بویژه نتایج تحقیقات صورت گرفته در قرآن کریم، سیره نظری و عملی پیامبر اکرم (ص) و ائمه معصومین (ع)، اندیشه های مدیریتی امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری و همچنین پژوهش های میدانی که بر پایه عوامل ارزشی انجام پذیرفته است، موجبات ارتقا و گسترش نظریه های بومی مدیریت مبتنی بر اندیشه های اسلام ناب محمدی (ص) را در دستیابی به این هدف ارزشمند فراهم سازند.

سید محمد مقیمی
moghimi@ut.ac.ir